

Erindringer fra min barndomsgade Helgolandsgade 1924 - 1934

Før 1864 gik der en vej fra bryggeriet på Kjærvej ned til kalkbrænderiet ved havnen, denne vej kaldtes Schimdts Vej.

Efter den preussiske annektering af Sønderjylland 1864, besluttede den preussiske regering at anlægge marinestation og flådehavn for en del af den tyske østersøflåde i Sønderborg.

I forbindelse hermed blev Schmidts Vej udbygget som gade, bebygget med store, tunge huse i egnfremmed stil og vælde. Gaden stor færdig, samtidig med marinestationen i 1907, og fik navnet Adalbert Strasse.

- - - - - o o O o o - - - - -

Som gaden så ud i 1907, så den også ud, da vi, mine forældre med fire børn i juli 1920 flyttede fra Nordborg til Sønderborg. Min far var, trods sønderjyde og dansk ansat ved Als Nørre Herreds Ret i Nordborg. Ifølge min fødselsattest var han kancellist. Ved genforeningen 1920 overførtes han til dansk tjeneste og blev ansat ved tinglysningsvæsenet på domhuset i Sønderborg.

Adalbert Strasse blev nu omdøbt til Helgolandsgade.

Helgolandsgade var dengang brolagt med granitbrosten og gult flisefortov på sydsiden og jordfortov med allétræer på nordsiden. Den var kun bebygget på sydsiden og alle husfacader vendte således mod nord. Stort set går gaden øst-vest. Som følge af den høje bebyggelse kom der aldrig sol på selve gaden.

I 1920 bestod bebyggelsen af følgende huse: Nr. 5 en beboelsesejendom i fire etager med en butik i stueetagen.

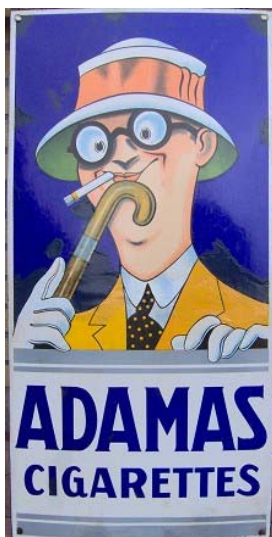
Nr. 7 enfamiliehus, der var bolig for præsten for den tyske menighed, huset ligger tilbage trukket fra gaden med have foran.

Nr. 9 et tidl. tysk "tøjhus", der dengang husede en ægforretning en gros, dette hus havde ligesom præstegården en stor have med græsplæne foran.

Nr. 11 det tyske hus "Haus Adalbert" et fire etagers beboelseshus med restaurant i stueetagen og selskabslokaler og keglebane bagude.

I årene 1926-27 blev her tilbygget en teatersal, jeg har leget på byggepladsen og var meget betaget af den store kalkkule, der blev gravet og fyldt med kalk. Desuden var jeg meget optaget af, at byggemateriel og materiale blev tilkørt med noget så sjældent som en lastbil.

Husnummer 13 var en brødfabrik med en lille mark foran, hvor brødkuskens hest gik efter fyraften og om søndagen.

Fra nr. 13 - nr. 19 var der en ubebygget plads, og her stod en trækiosk, der solgte ugeblade, aviser, tobaksvarer og slik samt øl og vand.

De gængse cigaretmærker hed dengang Adamas, grøn Cecil og Meluka og kostede 25 øre for 10 stk. Den mest brugte tobak hed Dobbeltmann, lys, mørk eller Ekstra, prisen var 50 øre for 50 gram. Cerutter King Edward kostede 50 øre for 10 stk.

Husnumrene 19 - 39, der består af 11 fire etagers ejendomme nogle endda med udbygget tagetage, bygget væg i væg udgør ca. 90 lejligheder. Alle grå og kedelige, undtagen nr. 21, der var malet gul og kaldtes det gule palæ.

Ejendommene nr. 25, 27 og 29, hver med 8 lejligheder er bygget og ejedes af den tyske stat som boliger for tjenestemænd og funktionærer i den tyske administration og skoler, samt uniformeret personale ansat under marine stationen og havn. Disse ejendomme 25, 27 og 29 blev ved genforeningen dansk statsejendom og blev ligesom i tysk tid tjenestebolig for statsansat, men nu dansk personel. I de tre ejendomme boede bl.a. tre politibetjente, to postbude, to toldbetjente, to bandagister under det daværende invalidenævn, tre officianter, to militærmusikere, samt amtsstuefunktionærer og civile tjenestemænd. For størstedelens vedkommende var det familier, der var forflyttet til Sønderjylland fra "det gamle land".

De fleste af disse beboere var unge i den avlingsdygtige alder og på et tidspunkt jeg husker var der i de tre ejendomme mere end 40 børn i alle aldre, der savnedes ikke legekammerater, når dertil kommer de andre 8 store ejendomme, blev Helgolandsgade een af byens mest børnerige gader.

Byens grimteste gade.

Sådan er gaden betegnet og helt uden grund er det ikke, anlagt som den er nærmest i en slugt med alle de grå huse, der rejser sig som en klippe over gaden. Fra jordfortovet på nordsiden gik en lav skrænt, bevokset med tjørnebuske og enkelte høje asketræer op til et stort plant jordstykke, der nåede helt op til villaerne på Engelshøjgade og Du Plats gade. Dette stykke var anlagt som en art kolonihaver, udlejet til beboere i Helgolandsgade.

Der boede mange tyskere i Helgolandsgade, idet den jo var bebygget for at huse tilflyttere sydfra, som nævnt ansatte under den tyske stat, men også håndværkere, arbejdsmænd og erhvervsdrivende. Mange af disse mennesker valgte at blive boende i landsdelen også efter genforeningen, fremfor at flytte tilbage til Tyskland, der havde tabt krigen, og gå en uvis fremtid med arbejdsløshed i møde.

Til udsagnet om "byens grimteste gade" kan man vel føje Byens mest tyske gade selv med det store antal tilflyttere nordfra.

Vi børn kunne ikke se, at gaden var grim, for den og baggårdene var jo vores legeplads. Vi legede sammen, tyskere, sønderjyder og rigsdanskere, I begyndelsen kneb det med at forstå hinandens sprog, vi sønderjyder kunne jo hverken forstå tyskerne eller rigsdanskerne og de kunne ikke forstå os, men det jævnedes sig efterhånden, leg er jo international.

Da jeg kom i skole som 7 årig, fik vi heldigvis en sønderjyde som klasselærer, han kunne oversætte de vanskeligste rigsdanske ord til sønderjysk.

Det tyske skolevæsen afvikledes først i 1924, jeg kan endnu huske tyske skoledrenge med kasketter med forskelligt farvebånd, alt efter hvilken klasse de gik i.

Især i byerne med mange tyske tilflyttere som Sønderborg, havde der sneget sig mange tyske ord og vendinger ind i det sønderjyske efter 56 års tysk besættelse.

Baggårdene

Hvert af husene havde sin egen baggård, adskilt fra hianden med cementmure med jernrørgelænder øverst, men dog ikke højere end at selv 5 årige ved at stå op på skraldespandene kunne slippe over eller bruge jernrørene som gymnastikredskaber, de var helt blankslidte.

Fra de plane gårde, som vi kaldte dem, gik cementtrapper i to løb op til et stort plant areal, der uden hegn dækkede alle tre huse, det var ingenmandsland og allemandsland.

Her blev der leget, bygget fæstninger, gravet huler, bygget sækkelærredestelte og lavet bål. Her var hønsegårde og hønsehuse og antenne master. Det var jo i radioens barndom og selv det mindste krystalapparat skulle have en lang antenne. Fra alle stuevinduer gik der antenner, nogle steder 4-5 til den samme mast. På antennemasterne sad der størekasser.

Dette areal lå i højde med 2. etage i husene.

I gården var der sol, dengang skinnede solen hele dagen om sommeren og om vinteren var der sne og kælkeføre. Så enkelt er det, når man husker tilbage til barndommen.

Gaden

I gaden var der som nævnt øverst i nr. 5 en slikbutik, 1 restaurant, men den var for tyskerne, 1 skomager, 2 købmænd, en lille i nr. 35 og en stor med petroleumspumpe lige indenfor døren til venstre i nr. 37. I nr. 39 var der en til tobaksforretning, 1 slagter, 1 frisør, klipning 1 kr, børn og menige soldater ½ pris. På hjørnet 1 bageriudsalg og selvom der næsten ingen biler kørte, 1 benzintank med håndpumpe og prisskilt 27+13 øre afgift pr. liter.

Købmandbutikkerne havde åbent til kl. 9 lørdag aften og søndag formiddag fra klokken 8 - 10.

Trafik

Som før nævnt kørte der ikke mange motorkøretøjer, i hele gaden fandtes kun 3 motorkøretøjer. 1 lukket sort fordbil ejedes af en repræsentant (sælger) og stod parkeret udfor hvor han boede i nr. 21 fra lørdag aften til mandag morgen.

En malermester ejede en åben vistnok Mercedes, årgang 1914 malet i tofarvet brunt. Den var udstyret med batterikasse på trinbrættet, to udvendige messing

brems og koblings håndtag, karbidlygter og tudehorn med gummibold. En officiant i nr. 29 havde en lysebrun Harley Davidson motorcykel med bagsæde og sidevogn. Han havde garageplads til den på kasernen, og kørte hver aften derned. Sommetider måtte vi køre med til garagen, to børn i sidevognen og et på bagsædet, det var lykken, når man var blandt de heldige, selvom man skulle gå hjem tilfods.

Næsten al erhvervmæssig bytrafik forgik pr. hestevogn, og her skal særlig fremhæves transporten af kul, koks og briketter fra lagrene i nordhavnen. Alt efter hvor brændselet skulle hen i byen kørte man langs havnen sydpå og gennem Brogade, eller op ad den meget stejle Helgolandsgade. Tunge vogne med tunge heste slæbte de fulde vogne med brændslet enten i sække eller som hele vognlæs op ad den stejle gade. Sommer og vinter, dag ud og dag ind. Tre mand på bukken, en kusk og to afbærere, der var forsynet med en tyk læderbeskyttelse på ryggen. Det slog gnister, når hestene satte jernskoene i brostenene. En ganske speciel vogn kørte i fast rutefart med kulsmuld til kamgarnspinderiet. Vognbunden var næsten kvadratisk og siderne og endestykkerne var tre gange så høje som på de almindelige vogne, samt en anordning, der kunne vippe ladet (forløberen for vor tids tippelad).

Om sommeren efter fyraften blev hestene to og to af kuskene ført op ad Helgolandsgade og ad Engelhøjsgade ud på Bosagergårds græsmarker, hvor de gik til om morgenen. Hestetrampen og vognrumlen var den stadige baggrundsstøj i Helgolandsgade.

Nogle gange om året anløb de hvide Ø.K. dampere Sønderborg havn med copra i tønder til oliemøllen. Transporten af de fyldte tønder foregik ad Helgolandsgade i kæmpestore lastbiler med massive gummiringe. Disse to lastbiler blev kun anvendt til det ene formål og var ikke indregistrerede.

Bag hver lastbil gik (hurtigere gik det ikke) med en svær stage, næsten som et kæmpe-koben. Han skulle forhindre, at tønder, der faldt af lastbilerne, trillede videre ned ad gaden og anrettede ulykker. For det meste gik nu de tønder, der væltede af, i stykker, de revnede og alt efter årstiden flød eller drev copraen ud på gaden. Hele gaden stank (duftede) af copra, det var festdag for gadens børn, når disse transporter foregik.

Soldater

Da jeg var dreng lå 18. bataillons rekrutskole samt sergentskoklen på kasernen i Sønderborg. Desuden var 2. regiments musikkorps stationeret i Sønderborg. Det var festligt når soldaterne marcherede nedad gaden med musikken i spidsen.

Opad gaden blev der ikke spillet, dertil var gaden simpelthen for stejl, blæserne tabte ganske simpelt luften. Om lørdagen eller måske var det om søndagen spillede musikkorpsen på pladsen udfor generalsboligen på Du Plats Gade ½ eller 1 hele time og vi børn strømmede til. Vi havde en genvej til Du

kopra, (via. eng. copra fra malayalam koppara 'kokosnød'), ituskåret og tørret frøhvide fra kokosnødder, som kommer fra kokospalmen, *Cocos nucifera*. Der fremstilles kokosfedt og kokoskager af kopra. Ved tørring af frøhviden kan der opstå en røgsmag, som er vanskelig at fjerne fra fedtet.

Plats Gade ad en sti, som vi kaldte sidestien, den gik fra overfor Helgolandsgade 37 op til kasernearealet, hvorfra vi så forbi vagten kom ud på Du Plats Gade. Børn blev ikke stoppet af den militære vagt, hverken ved kasernens hovedindgang eller ved Du Plats Gade.

Det var spændende, når der kom nye rekrutter, vi kunne jo se, at de var nye og vi drillede dem de første dage, men vi fik hurtigt respekt for dem, når vi så dem marchere på øvelse og især marcherede hjem fra øvelse, sveddryppende, men i takt.

Et par familier i nr. 21 lejede en stue ud til sergentelever om eftermiddagen til lektielæsning. Disse elever var ofte gardere, og dengang gik gardere virkelig i garderuniform uden for tjenesten, mørkeblå frakke og lyseblå bukser og hvidt gehæng med sabel. Dem havde vi respekt for, men de var alle flinke fyre, der ville have spillet fodbold med os om blot de havde kunnet for uniformen. De menige almindelige soldater kunne tit ikke holde sig fra bolden, når vi spillede fodbold og fodbold spillede vi.

Overfor brødfabrikken på den nordlige side af gaden var der en temmelig stor græsmark, og her havde vi med sten markeret mål og her blev der spillet. Da hændte det tit, at et par soldater, der kom forbi, smed våbenfrakken og huen og spillede med os lige til sengetid i stedet for at gå i byen, selvom de havde været på anstrengende øvelser hele dagen.

En ulempe ved soldaterne var det med cyklerne. I Helgolandsgade skulle man ikke lade sin cykel stå ude ulåst, når klokken nærmede sig 10 om aftenen. Soldaterne skulle være hjemme på kasernen klokken 10. Når de var sent på den, og det var de altid, tog de bare den første cykel, de stødte på og kørte hjem til kasernen på den. Så kunne man hente sin cykle omme ved kasernen den næste dag.

Leg

Foruden fodboldspillet blev der leget alle mulige lege, der blev gravet huler, bygget røverborge, leget indianere, byttet glansbilleder og spillet med lerkugler (Nøbbes). Min søster havde spillet sig til over tusind. Om dagen blev der leget i gården og på det store fælles areal, men hen på eftermiddagen blev legen forlagt til gaden. Her blev leget skjul (forpip) og tagfat (tik). De mindste skulle gerne være hjemme, når gasgadelygterne blev tændt, de større måtte blive ude til sengetid, Det var en egen hygge over sådan en sommeraften på gaden. Undertiden kom også de voksne ud og spillede bold med os.

Omkring 1. september dukkede de første lanterner op, og snart gik små flokke af børn om aftenen efter aftensmadtid, store børn og små børn, hver med sin papirlanterne med et julelys i og sang lanternesangen, tyskerne sang den på tysk og danskerne sang den på dansk, melodien var den samme. Lanternegangen varede omkring en uge, så var selve lanternen gerne brændt op, og mere end een fik man ikke i en sæson.

Af og til kom der en lirekassemand, det var gerne en invalid. Pengene for musikken lagde man i hans hat, der lå med pulden nedad ovenpå lirekassen. Pigerne dansede og drengene så måbende til.

Gårdsangere kom ofte, de var gerne flere to-tre, der spillede på harmonika, banjo eller savblad og sang til. Pengene til dem blev inpakkede i papir smidt ud af vinduerne. Gårdsangerne holdt kun til i gårdene.

Om vinteren blev der kælket på gaden, mest dog efter fyraften, når kulvognene ikke mere kom. Man var ikke så emsige med at strø salt dengang og hestene generede lidt is og sne ikke, idet deres sko blev forsynet med brodder, to på hver sko foran, så de kunne stå bedre fast. Når det sneede om eftermiddagen blev der som oftest først strøet sand den næste dag. Så havde vi hele aftenen og her deltog de voksne. Tunge kasseslæder, der især på isslag dundrede ned ad gaden og lette asketræskælke med ribber til at sidde på. Når der rigtig var godt slædeføre på gaden dukkede en lang asketræsslæde med rat op. På den kunne der sidde seks voksne eller et utal børn. Der var leben og leen og råben, socialt samvær så det battede.

I isvinteren 1929 kunne vi kælke helt oppe fra toppen af Engelshøjgade helt ned på havnekajen og ud på isen på Allsund, idet der havde dannet sig en hel sliske af aflæsset sne fra kajen og ud på isen.

Om efteråret lavede vi drager, som vi satte op på fodboldmarken. Engang havde vi lavet en stor drage og forsynet den med en tændt lommelygte. Den satte vi op en mørk, blæsende septembraften. Dette himmelfænomen med lyset, der for frem og tilbage på himmelen, vakte så stor opmærksomhed, at der blev skrevet i aviserne om det, og det morede os.

N.B.

Der kunne berettes mange morsomme episoder og tildragelser, men da det ville involvere personer, der endnu bor her i byen, eller efterkommere af dem, har jeg undladt dette.

